

ARVOSTELUT

Kynä kourassa. Itseoppineet kirjoittajat ja tekstin äänet

Niina Hämäläinen

Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) 2013. Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallisuuden 1800-luvun Suomessa. SKS:n Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 558 s.

Kalevalassa vaimonhakumatkallaan ollut Ilmarinen kynti kyisen pellon. Tehtävä oli niin raskas, että siihen tarvittiin maagisia voimia avuksi. Artikkelikokoelman *Kynällä kyntäjät* pääotsikko on lainattu kouluja käymättömiltä, itseoppineilta rahvaanrunoilijoilta, jotka vertasivat kirjoittamiseen liittyviä ponnisteluja maa- ja peltotöihin, kyntämiseen ja kylvämiseen. Aura pysyi työmiehen kädessä sujuvasti, mutta kapea kynä ei tahtonut taipua maa miehen kouraan. Lea Laitisen ja Kati Mikkolan toimittama ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantama teos on ensimmäinen, laaja esitys itseoppineiden kansanihmisten kirjoittamista teksteistä ja kirjoittamisen prosesseista 1800-luvulla. Suomenkielisten kansanihmisten kirjoitukset yhdistävät monitieteellistä kirjoittajakuntaa, joka edustaa kielen-, kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimusta, kansanmusiikintutkimusta sekä historian tutkimusta. Kirjan tausta, kiinnostus itseoppineen rahvaan tuottamiin teksteihin on yleisessä paradigman muutoksessa "yleisestä yksityiseen" ja nojaa Suomessakin tutuksi tulleeseen näkökulmaan *New History from Below*.

Tavoitteena esittävä kokonaisuus

Toimittajat ilmoittavat kirjan tavoitteeksi "esitellä kansanihmisten kirjoittamia tekstejä ja niiden tutkimusta yhtä hyvin eri alojen tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille kuin muillekin aihepiiristä kiinnostuneille". Koska teos on laatuaan ensimmäinen kansankirjoittajien tuottamista teksteistä, on tavoitteen kohdistuminen aineiston esittelyyn perusteltua. Artikkelien samankaltaisuus toimii kokonaisuutta lujittavana lankana ja esittelyn saavat hyvin monenlaiset kirjalliset muodot päiväkirjoista ja runoista näytelmäkappaleisiin ja käsinkirjoitettuihin lehtiin. Aineistolähtöisyys voidaan nähdä myös teoksen akilleenkantapäänä, sillä artikkelit noudattavat samaa kuvailevaa joskin myös informatiivista rakennetta. Olisiko vähemmälläkin kenties pärjätty? Ajatuksia herättävien tekstien syvällisempi analysointi olisi ainakin osassa artikkeleista ollut lukijalle palkitsevaa.

Runsas aineistotarjonta ja moninainen kirjoittajakunta paisuttavat kirjan koon yli 500 sivuiseksi. Pehmeäkantisena kustannettu teos ei välttämättä tule kestäväksi tavoitellun laajan lukijakunnan käsissä. Kirja pyrkii olemaan kokonaisvaltainen tietopaketti kansankirjoittajien teksteistä. Ilmava sisällysluettelo antaa selkeän kuvan kokonaisuudesta, ja mukavan lisän tuovat jokaisen artikkelin alussa olevat sisältöä valaisevat laatikot sekä lyhyet tietoisuuskumaiset katsaukset kulloisenkin osa-alueen teemoihin. Tietopaketista jää harmillisesti uupumaan seikkaperäinen asiasanalista, joka olisi auttanut lukijaa löytämään helposti etsimänsä ja tarkistamaan käsitteiden määritelmiä.

Terminologian selventämistä ja linjausta

Antologia alkaa toimittajien lyhyen johdannon jälkeen monipuolisella, linjausta luovalla artikkelilla “Mitä ja miksi kansa kirjoitti”. Pitkään kansankirjoittajien käsikirjoitusten parissa tutkimusta tehnyt sosiaalishistorian tutkija Kaisa Kauranen nostaa esiin, kuinka kansankirjoittajien tekstit ovat olleet unohdettu ja vaiettu tutkimuskohde. Kouluja käymättömien ihmisten kirjoitukset on nähty epäkiinnostavana tutkimuskohteena, jolla ei ole suoranaista historiallista arvoa tutkimukselle. Toisaalta esimerkiksi folkloristiikassa, jossa lähtökohtana on yksilöllinen ja arkinen historia ja kokemus, on hyödynnetty myös kansankirjoittajien tekstejä (Kirsti Salmi-Niklander tässä teoksessa), joskin systemaattinen kiinnostus itseoppi-
neiden kirjoituksiin on alalla vasta tuloillaan.

Kaurasen artikkelissa, jota syventää kielentutkija Lea Laitisen tietoisu “Rahvaan käsi-
tehistoria”, tutut käsitteet, kuten kansa, rahvas ja kirjoittaja saavat tarkennetun merkityk-
sensä suhteessa tutkittaviin aineistoihin. Kansan ja rahvaan termien ideologinen väritys
tuodaan esiin ja luodaan käsitteiden monimerkityksisyyttä pohtien perustellut määritelmät.
Kansankirjoittaja ja itseoppinut kirjoittaja kulkevat kirjassa synonyymisinä termeinä koros-
taen luontevasti kansanihmisten aktiivista, oma-aloitteista tekstintuottamista.

Sen sijaan termi *kirjallistuminen* herättää kysymyksiä. Teos osoittaa käsitteen kirjallis-
tuminen kuvaavan prosessia, jossa kirjoitettu ja painettu sana saavat yhä suuremman merki-
tyksen niin yksilön elämässä kuin yhteiskunnassa. Miksi passiivinomainen muoto kirjallis-
tuminen, kun kyseessä on subjektiivisesti tuotettu kirjoittaminen? Eikö voisi puhua kirjal-
listamisesta, jolloin termi viittaisi itseoppineiden kirjoittamisprosesseihin? Termi on tullut
suomalaiseen tutkimukseen keskiajan tutkija Tuomas Lehtoselta ja Kaurasen mukaan sitä
käyttävät monet tutkimushankkeet. Termin jonkinasteista vakiintumisesta viestii sen löyty-
minen kulttuurien tutkimuksen asiansanastosta (KULA). Esimerkiksi teos *Perinteentutki-
muksen terminologia*, joka toteutettiin Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineessa
vuosina 1998–2001, ei sen sijaan vielä tuntenut sanaa, mutta sisältää samaan prosessiin
kiinnittyvän mutta yhtä lailla ontuvan suomenkielisen termin: kirjoituksellisuus, joka on
johdettu englanninkielen sanasta *literacy*.

Kauranen mainitsee loppuviiteessä, ettei kirjallistumiselle ole vastaavaa termiä englan-
nin kielessä. Lingvistiksessä antropologiassa ja tekstikriittisessä tutkimuksessa kuitenkin
käytetään muun muassa suomen kirjallistumista vastaavaa termiä *literarization* (Pollock
2000) tai vaihtoehtoisesti *textualization* / tekstualisaatio (Bauman & Briggs 1990), joilla
molemmilla viitataan yhteiskunnan eri kerroksia läpäisevään kirjoittamisen ja tekstin tuot-
tamisen prosesseihin. Kansan kirjoitus ulottuu kirjallisen kulttuurin konventioihin tai kirjal-
lisen kulttuurin edustaja hyödyntää ja muokkaa kansan tuottamia tekstejä esittäessään niitä
laajemmalle yleisölle.

Monisärmäisen aineiston lajiluokitus

Itseoppineiden kirjoittajien moniaalle ulottuvat aineistot esitellään tekstilajeittain. Tämän
toimittajat perustelevat pyrkimyksellä tuoda esiin kirjoitusten “tavaton monipuolisuus”.
Hetä perään todetaan kuitenkin, ettei selväpiirteisiä lajiluokituksia ollut 1800-luvulla vaan
modernit suomenkieliset tekstilajit olivat vasta kehityksessä. Niin sivistyneistö kuin kan-
sanihmiset tuottivat kaikenlaisia tekstejä ja liikkuvat kirjoittaessaan eri kirjallisuuden ken-
tillä. Kirjallisuuden lajit, kirjoittamisen tyylit ja keinot sekoittuivat intertekstuaalisesti toi-
siinsa, eikä vielä lapsenkengissä olleesta kirjallisuuden tuottamisesta välttämättä erottunut
itseoppinut kansanihminen kouluja käyneestä kirjoittajasta.

Toimittajat perustelevat yllättävän niukasti teoksen rakennetta ohjaavan lajiluokituksen valintaa. Miksi on päädytty seuraamaan kirjallisuuden määritelmiä, vaikka ollaan tutkimassa tekstejä, jotka pakenevat niitä? Kansanihmisten kirjoittamisen tutkimusta Suomessa esiin nostaneen Anna Kuusminin kysymyksessä, millaisiin tekstilajeihin ja kirjoittamisen käytäntöihin 1800-luvun kansanihminen oikeastaan pystyi nojautumaan, kiteytyy koko lajiluokituksen ongelma. Onko tekstien jakaminen kirjallisuuden lajeihin tarkoitettu nimenomaan lukijan tulkintakehykseksi? Suullisen kulttuurin piirissä eläneille kansankirjoittajille vastaavuus löytyi ennen kaikkea puhutusta, laulettusta ja kuullusta elinympäristöstä. Onko esitettyjen aineistojen valinta toteutettu siinä mielessä, kuinka hyvin kirjoitukset vastaavat jotain ennalta valittua lajia? Entä missä ovat tekstit, joita on hankala määritellä?

Kansankirjoittajat olivat tietoisia erilaisista tekstilajeista ja hyödynsivät niitä sopivissa tilanteissa. Kirjallisia ilmaisuja esimerkiksi voimakkailla tunteilla haettiin lukukokemuksesta, runojen ja romaanien kielestä. Eri lajeja puretaan monipuolisesti ja suullinen ja kirjallinen, kielen eri murteet ja sivistyneistön pyrkimys neutraaliin kielenkäyttöön lomittuvat artikkeleissa houkuttelevasti toisiinsa. Jyrki Hakapään artikkeli laulettuun ja kirjoitetun kohtaamisesta arkiveisuissa sekä Lea Laitisen kirjoitus kansanihmisten näytelmistä, joissa suullisesti puhuttu kieli sai rinnalleen kirjoitetun kielen muotoja, kuten affektiivista vaikutelmaa luova ajatusviivan käyttö, toimivat hyvinä esimerkkeinä kirjan monipuolisesta tekstitarjonnasta. Teos osoittaa, kuinka kirjoittamisen historiassa kuuluu paitsi lukemisen historia myös äänen ja sanaston välinen dialogi.

Kirjoittamisen motiivit ja kyntämisen tulos

Kirjoittaminen oli kouluja käymättömille ihmisille henkilökohtaista ja yhteiskunnallista toimintaa. Kynään tartuttiin, kun tarvittiin dokumentteja taloudellisiin ja elinkeinon harjoittamiseen liittyvissä asioissa; kun haluttiin ottaa kantaa ympäröivään maailmaan ja ihmisiin; kun oli tarvetta ilmaista tunteita ja purkaa mieltä; kun motiivina oli uskonnollinen kokemus; kun haluttiin jättää jälki tuleville sukupolville.

Kirjassa listatut motiivit konkretisoituvat aineistoja lukiessa, mutta entä tarve muuttaa vallitsevia olosuhteita. Itseoppineet kirjoittajat saattoivat arvostella vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä, mutta eivät pyrkineet varsinaiseen muutokseen. Tämä sopi myös sivistyneistölle, joka halusi nähdä rahvaan pysyttelevän omassa yhteiskuntaluokassaan. Toisaalta kansankirjoittajien aineistoihin sisältyy jo itsessään muutoksen mahdollisuus. Raivatessaan tietään kirjallisuuden kentälle he muuttivat vallitsevia käytäntöjä ja toivat suomenkielisen enemmistön äänen monilukuisesti kuuluville. Kirjallisiin kyntöhommiin osallistuivat myös naiset. Etnologi Laura Starkin artikkeli sanomalehtien maaseutukirjeistä valottaa kirjoittajien tarvetta määritellä naiseutta, hyvän kansalaisen ja yhteiskunnan käsitettä. Naiset tarttuivat kynään kritisoidessaan ja ilmaistessaan huolensa naisen asemasta maalaisyhteiskunnassa. Näissä teksteissä tulee esiin myös halu muuttaa yleisiä asenteita.

Kirjan päättää Kati Mikkolan ja Lea Laitisen kokoava katsaus uskonnon ja kielen muutoksista 1800-luvun kirjallisessa kehityksessä. Monipuolinen teksti lomittuu ja kontekstualisoituu kokoelmassa esiintuotuihin ajatuksiin ja sen olisi voinut yhdistää Kaurasen johdattelevan artikkelin kanssa. Nyt lopun yhteenveto toistaa monelta osin jo kirjan sivuilla käsiteltyä. Kynällä ei raivattu vain kansanihmisten kirjallisia uria, vaan nyt myös tutkimuksen uusia polkuja. Kyntämisen tuloksena on monitieteinen, hieno avaus aihepiiriin ja tärkeä lisä 1800-luvun historiaan ja sen suullis-kirjallisiin muutoksiin.

Kirjallisuus

- Bauman, Richard & Briggs, Charles L. 1990. Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology* 19: 59–88.
- Pollock, Sheldon 2000. Cosmopolitan and Vernacular in History. *Public Culture* 12 (3): 591–625.

FT Niina Hämäläinen on post doc -tutkija Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla.

Valotuksia aikamme viitatuimman yhteiskuntatieteilijän ajatteluun

Esko Harni

Michel Foucault 2014 [1994]. Parhaat (Dits et écrits I-IV, 1994). Suomentanut: Tapani Kilpeläinen, Simo Määttä ja Johan L. Pii. Niin & näin -kirjat, 338 s.

Sanomani totuus on minulle vaikea mutta olennainen kysymys (Foucault 181).

Kiinnostus aikamme viitatuinta yhteiskuntatieteilijää kohtaan on synnyttänyt uuden käännöksen. Kyseessä on tietenkin ranskalainen filosofi ja historioitsija Michel Foucault, jonka haastatteluista ja esseistä pienkustantamo *niin & näin* on julkaissut kattavan ja tärkeän, vaikkakin hieman erikoisesti nimetyn suomennoskokoelman *Parhaat*. Kirja koostuu viidestätoista, *Dits et écrits* -alkuteoksesta käännetystä tekstistä, joissa Foucault tarkentaa teostensa näkökulmia, korjaa väärinymmärryksiä sekä avaa teostensa ulkopuolelle jääneitä teemoja.

Kirjaan valitut tekstit kattavat ajallisesti Foucault'n koko tuotannon aina 1960-luvun puolivälistä hänen kuolemaansa, vuoteen 1984 saakka. *Parhaat* toimii erinomaisena johdantona Foucault'n ajatteluun sekä täydentää ja tarkentaa hänen kokonaisprojektiaan suomenkielisille lukijoille. Kirjan teksteihin ei ole kuitenkaan syytä suhtautua turhan suurella hartaudella – mitään lopullista, ”Foucault-hälyn” alle jäänyttä totuutta ei tästä kirjasta voida löytää. Sitä paitsi olihan kommentaari Nietzschestä innostuksensa saaneelle Foucault'lle eräs diskurssin kontrollin muoto, ”joka paljastaessaan menneiden tekstien merkityksiä tekee näistä teksteistä tavalla tai toisella pyhiä kirjoituksia”, kuten Ojakangas (1998, 13–14) esittää.

Parhaat ei sisällä varsinaista rakennetta – ja tästä kirjan toimittajia tulee kiittää. Kulinkin vuosikymmeneltä, 1960-, 1970- ja 1980-luvulta, on valittu mukaan viisi tekstiä. Ensimmä-